

Novo deželno gledališče v Ljubljani.

Ro je dné 18. svečana 1887. leta pogorelo stanovsko gledališče v Ljubljani, šlo ni deželnemu zboru kranjskemu samó za to, da se zopet zgradi gledališko poslopje, nego bilo mu je tudi do tega, da se dožene zasebno-pravno vprašanje posestnikov lož. Zató je ukrenil dné 22. vinotoka 1888. leta da je ob deželnih troških sezidati novo gledališče, v katerem prestani zasebno-pravno razmerje, odbil pa je ponudbo nemškega gledališkega društva, da bi le-tó zgradilo gledališče za 200.000 gld., ako plača dežela polovico, ako mu prepustí odločevalno vplivati na grajenje in upravo novega gledališča, ako zagotovi prejšnjim posestnikom lož za dvajset let neomejeno pravico do njih ložne svojine, in končno, ako se odločijo slovenskim predstavam največ po štirje dnevi na mesec. Zajedno je deželni zbor naročil deželnemu odboru, da izplača posestnikom lož zavarovalne zneske po 300 gld. in da se dogovori s strokovnjaki, ki bi izdelali načrte in proračune v največjem znesku 190.000 gld.

To naročilo so zvršili arhitekt Vladimir Walter iz Celja in skupno deželni inženér J. V. Hráský in arhitekt A. J. Hrubý, ki so meseca malega srpana 1889. leta predložili svoje operate. Izkušena večščáka v gledaliških zgradbah, arhitekta Fellner in Hellmer na Dunaji, izjavila sta se izrecno za projekt Hráský-Hrubý. Odmerjen je bil za tisoč oseb, gledališče bi imelo štiri nadstropja in šestdeset lož, toda ker bi bilo treba za rečeni načrt okolo 240.000 gld., sklenilo se je, da napravita projektanta nov načrt, o katerem se je končno izrekla posebna komisija, da je pripraven in da ne bode stal nad dovoljenih 190.000 gld. Za stavbišče je bil odločen cesarja Jožefa trg, katerega je občina ljubljanska brezplačno prepustila za gledališče; toda pri krajevnem ogledu dné 3. vélikega travna 1890. leta so se mnogi mejaši in drugi udeleženci iz zdravstvenih in nravno-redarstvenih ozirov izrekli zoper gledališče na rečenem trgu, dasi ni bilo stavbinsko-tehniških zadržkov; mimo tega si je zastopnik c. kr. finančnega ravnateljstva pridržal pismen ugovor. Vender še predno je bil vložen, ponudilo se je deželnemu odboru ugodno stavbišče, in sicer Mayerjev dvorec na Tržaški cesti. Ker pa deželni odbor ni razpolagal s potrebnim kreditom (35.000 gld.), obrnil se je do občinskega zastopa ljubljanskega,

naj izpremeni svoj ukrep z dné 27. ržénega cvéta 1888. leta takó, da mestna občina v gotovini izplača svoj donesek, ker se ni uporabilo ustopljeno, 15.000 gld. cenjeno stavbišče na cesarja Jožefa trgu. Mestni zastop je le v nekoliko ustregel tej prošnji in z oskromno večino dovolil 7500 gld., češ, da novo stavbišče itak pripada katastralni občini spodnješišenski. Ko je pa kranjska hranilnica dovolila 20.000 gld., bilo je vender možno kupiti ponudeni prostor, le da so se morali še v marsičem znižati stavbinski troški. Pod vodstvom vladnega svetovalca J. Mahkota se je potem dné 16. ržénega cveta 1890. leta zvršil krajevni ogled, in zvedenci so izrekli, da je novi prostor sósebno primeren za gledališče. Deželni odbor je tedaj razpisal poglavitna dela in jih oddal iz večine ljubljanskim firmam, samó železne konstrukcije pri strehi in etažah ter zračno kurjavo in ventilacijo je izročil dvema dunajskima firmama. Dné 23. malega srpana 1890. leta je prejšnji posestnik prodano stavbišče ustopil stavbinskemu vodstvu, dné 9. vélikega srpana istega leta se je pričelo izkopavanje, dné 13. vélikega srpana podzidavanje, in dné 19. vinotoka 1890. leta se je vpričo deželnega glavarja dr. Poklukarja in deželnih odbornikov položil temeljni kamen, v čegar dvostenskem zakrovu od pločevine je shranjena ustanovna listína s stavbinskimi načrti, času primernimi spisi in novci. Temeljni kamen je vzdán v portalnem stebru na desni stráni v podnožni višini.

Dasi je bilo vreme trajno ugodno, vender podjetnik Tönnies ni mogel do izgovorjenega časa (do dné 1. listopada 1890. leta) spraviti stavbe pod streho, potem pa je moralo zaradi poznega letnega časa zidanje prestati. Istočasno zborujoči deželni zbor je dné 11. listopada 1890. leta dovolil nov kredit za spopolnitve, kakor jih je nasvetovalo stavbinsko vodstvo, vzprejel pa ni predloga poslanca Ivana Hribarja, da bi se uvédla elektriška razsvetljava; kar se torej tega tiče, novi hram, odičen s tolikimi umetniškimi in stavbinsko-tehniškimi vrlinami, žal, zaostaja za podobnimi zgradbami nove dóbe. Na podlagi novega kredita — tudi kranjska hranilnica je zopet darovala 6000 gld. za dobavo dekoracij — razpisala so se ostala dela, izmed katerih se je skupina na pročelji izročila kiparju A. Ganglu na Dunaji, vélika zavesa pa akademiškemu slikarju prof. Liebscherju v Pragi. —

Gledališče se nam kaže od zunaj kot skupljena zgradba v strogo italijanskem renesančnem zlogu, katere sléharni del je uveljavljen po svojem pomenu in namenu. Takó je oddelek nad pozoriščem z daleč razvédenimi slemení, katera dičijo lire, višji od krožne strehe nad gledalskim prostorom, ki se zopet vzpenja nad strehe in atike stranskih prostorov;

pred njim je zgrajen veličastni velik portik in takisto oba napušča s svojima atikama kot označilom velikih vhodov. Veliki portik je podprt s petorico mogočnih steberskih monolitov od brušenega svetojeronimskega kamena; nad njim počiva naglavni venec z ornamentnim friznim nakitom na zlatem dnù in bogato figuralno sleme. Skupina na slemeni — kakor že rečeno, delo našega kiparja Gangla — kaže krilatega génija, izklesanega od merlerskega kamena, katero se uspešno upira sléharnemu vremenu. Genij drži v desnici plamenico visoko nádse, v levici pa ima lovor, s katerim venča alegoriji drame in glasbe. Figuralni timpanonski nakit poočituje posveto novega poslopja, in sicer v tem zmyslu, da je dežela kranjska, ki je požrtvovalno zgradila Modricam dično svetišče, uprizorjena kot spešiteljica umetnosti; ta motiv izražajo alegoriški puti in ženske podobe. Vse to delo, polno življenja, zvršila je znana dunajska firma Fischer, Haselsteiner & Bock.

Iz istega umetniškega zavoda prihajajo tudi amorete, ki skle-pajo steberne razpostave na napuščih; vse štiri predstavljajo igrokaz, petje, burko in dramo. Takisto je rečeni zavod zvršil ves figuralni in ornamentni nakit na pročelji, izmed katerega imenujemo zlasti razsohe nad svodi in štiri medaljone na zlatem dnù — epos, tragedijo, opero in opereto.

V obe sedaj še prazni dolbini na glavnem pročelji se postavita dva figuralna umotvora kiparja Gangla, ozirajoča se na pesništvo Višje partije gledališkega poslopja, n. pr. napuščne atike, tambur in vzvišanost nad pozoriščem imajo ličen sgrafitto-nakit, ki jako lepó razstavlja velike zidine; zamislil in zvršil ga je slikar Richter.

Skozi tri velikovhodna vrata prideš v glavno pridvorje. Kakor notranji prostori sploh, zvršeno je tudi to v plemenitih renesančnih oblikah. Steberski monoliti od brušenega veroneškega in kararskega marmorja, takisto lezéne in stene od umetniško imitiranih kamenov nosijo arhitravni strop, v čegar poljih se živobarveno ornamentno slikanje izbornó ujema z bogatim barvenim nakitom pristnega in imitiranega marmorja na stebrih in stenah. Iz glavnega pridvorja držé na desni in levi stráni jednokrake stopnice do prvega reda; vstopivši ugledaš baš pred seboj vhode do hodnika v parter, med njimi pa je nameščena večerna blagajnica kot bogato razčelankan napušč v lesni arhitekturi. Iz glavnega pridvorja prideš v širi parterni kuloár, kjer so na desni in levi stráni somérno razvrščeni vhodi do parternih se-dežev in stojišč, prostori za odlaganje oblek in mnogoštevilni izhodi za silo. Pri vseh teh napravah se je kár najskrbneje gledalo na udobnost in lepoto, zajedno pa na varnost gledališkega občinstva. Isto

uredbo vidiš povsod, bodisi, da greš po omenjenih velikih stopnicah v prvi ali drugi red, bodisi, da se napotiš po stranskih stopnicah iz stranskih pridvorij v galerije — nikjer ni temnih hodnikov ali kotov, povsod dovòlj svetlobe, prostora in varnosti.

Razvedrilu gledališkega občinstva je odločen foyer v prvem redu, čegar tri bogato okrašena balkonska vrata vidiš že na glavnem pročelji. Ta foyer je nekakšen »bijou« svoje vrste in vsekakor vreden, da si ga ogledaš. Marmorne stene nosijo zračen strop z lunetami, v čegar srednjem polju kakor tudi v zaklinkih sta slikarja Winter in Richter ustvarila izredno ukusne in zanimljive groteske. O notranji opravi foyerjevi bodi zlasti omenjen kamin od kararskega marmorja z arhitektonsko bogato zvršeno spomeniško ploščo, na kateri navaja nastopni slovenski in nemški napis ob kratkem zgodovino, zakaj in kakó se je sezidalo novo gledališče:

»Ko je bilo od leta 1765. na Kongresnem trgu stoječe staro deželno gledališče l. 1887. pogorelo, sklenil je deželni zbor vojvodine Kranjske l. 1888. postaviti novo.

Stavba se je začela za vlade Njegovega Veličanstva cesarja Franca Jožefa I. l. 1890. in se ob troških dežele kranjske ter s prispevki mestne občine ljubljanske in kranjske hranilnice dogradila l. 1892.

Tega leta so bili Oton Detela deželni glavar, Ivan Murnik, dr. Franc Papež, dr. Adolf Schaffer, dr. Josip Vošnjak deželni odborniki.

Stavba se je zidala po načrtih deželnega inženirja J. V. Hráskega in arhitekta A. J. Hrubega. —

Avditorij je v načrtu osnovan podkovasto; njega premér znaša v svetlobi 16 m, dolžina osí do železne zavese 16,2 m. Za prostorno razvitost sta značilni obe nadstropji in samostojno izvêdeni proscenij, katerega se dotikajo ostali prostori s krožnim stropom. Parter je sestavljen od uglobljenega orkestra v proscenijskem prostoru, normalno stopnjevito razdeljenem za 32 móž, od 11 zdržema postavljenih fotéljskih vrst s stranskimi ulicami in od 176 poblazinjenih zaklopnih sedežev na vzmetéh, katerih se dotikajo v ozadji parterna stojišča za 120 ljudij, katera pa so s podprsjem popolnoma ločena od parternih sedežev. Poleg tega vidimo v parterji na obeh stranéh po šest zaprtih lož. Prvi red ima zgolj lože, in sicer vseh skupaj 21; pri vseh je tretjina odprta in ločena po ležečih konzolah, samó proscenijske lože, uveljavljene kot znamenit in sósebno značilen del arhitekt ure, zaprte so popolnoma. Drugi red se kaže tribunasto; sredi njega je

takó zvaní balkon s 65 fotélji, ob stranéh pa ima po 5 odprtih in po 2 zaprti proscenijski loži. — Galerija je prav za prav tribunasto nadaljevan balkon in se delí na dva dela: spodaj so galerijski sedeži (105 furniranih zaklopnih stolov), nad sedeži pa so galerijska stojišča za 60 ljudij.

Strop nad avditorijem predstavlja šatorno streho, katera se s šestimi bogato okrašenimi plastiškimi polstebri razpenja med dvema obročema. Zunanji obroč tvori z glavnim vencem vez, predrto s krožnimi svetlobnimi ploščami. Med polstebri so razvrščena polja kakor razpeto šatorno platno, katero zračno pritrjeno z vezmi, poočituje prosti razgled v sinji zrak. Na polja sama je akademiški slikar Čech z umetniško roko nadihnil šest alegorij drame, veseloigre, lirike, glasbe, plesa in slave. Srednji krog oklepa za umetniško zvršenim nakitnim omrežjem ventilacijsko odprtino; prekrasen pozlačen bronast lesteneč visí iz nje in razširja rahlo svetlobo iz 36 plamenov.

Proscenij, sam na sebi arhitektonska celota, ima na stropu frizno sliko, predstavljajočo glasbeno idilo; zvršil jo je isti slikar, ki je naslikal podobe na stropu. V lunetah so školjkaste dolbine, odločene za kipe; oživljata jih dve amoretí, in odičene so z vencem in nadpisno ploščo. Na ložnih podprskih drugega reda se zdržema vije plastiški cvetičast nakit, lože prvega reda pa so okrašene s konzolastimi prečnicami, z markami in lirami v ukladkih. Posamična nadstropja počivajo na harmoniških stebernih razpostavah, nasadke reprezentacijskih lož pa nosijo bahantke in fauni. Ker sta obé reprezentacijski loži odločeni državnim in deželnim dostojanstvenikom, dobila je vsaka svoje primerno znamenje, in sicer loža na desni stráni državni grb, óna na levi stráni pa deželnega.

Avditorij je proti odru obmejen z bogato razčlankanim proscenijskim okvirom in s plastiškim, stukaturno izdelanim harlekinom. Barva in pozlačenje vsega avditorija, oboje je jako nežno in ukusno; rahlo krémasta podprsa se kár najlepše ločijo od živordečih tapet in draperij (delo F. Doberleta). Prekrasni vtisek še povišujejo pozlačene svetilke od brona (delo F. Tratnika), in takó res vidiš pred seboj harmoniško celoto, ki je najlepši dokaz o tvorni sili in umetniškem čustvu nje stvaritelja, arhitekta Hrubega. In kakor se veščák in neveščák ne more načuditi zunanji arhitektoniki, takó zanimljiv, morda celó jedin svoje vrste je nje notranji železni in betonski oder z obilimi drugimi konstrukcijami vred, kakeršne bi se bile težkò dovršile, da ni vodila njih izdelovanja preskušena roka in jeklena odločnost deželnega inženerja Hráskega.

Oder je urejen popolnoma moderno in ustreza sléharnim zakonitim propisom o varnosti proti ognju. Svetloba proscenijske odprtine znaša 9,5 m, odrova globina 10 m, z ozadjem 15 m, odrova širina pa 18 m. Odrov pódij sam je razdeljen v 5 kulisnih ulic, ki so prirejene kot pogrézi in opravljene s kasetnimi zaklopnicami, oziroma kasetami, také da je móci ves pódij ali dvigniti ali pogrezniti. Njega strmina znaša 30 cm. Górenji oder s štirikrat etažiranimi delavskimi hodniki in mostovi za justiranje visí na železni konstrukciji podstrešja; zvršila in opravila ga je z zaveso od valovite pločevine vred sloveča firma Ig. Gridl na Dunaji. Prirejen je za 23 prospektov, tri zavese, 16 stropnih zaves in 4 rampne vlake; prospekti visé na žičnih vrvéh in tramih za ceví od kovaškega železa. Vse železno strojevje górenjega in spodnjega odra je izdelala po načrtu deželnega inženérja Hráskega največja ljubljanska ključarska delavnica Avg. Žabkarja, in sicer proti ponudbi Ig. Gridla za 6000 gld. ceneje. Domačim našim firmam bi bilo želeti jednake podjetnosti!

Vlaki se premikajo po vrvéh z nasprotnimi težami, železna zavesa pa z vzdigalom, katero je prirejeno také, da zavesa zdajci pade, ako bi nastala nevarnost. Kar se dostaje grmenja, treskanja, dežja in vetra, zvršile so se pod vodstvom gledališkega in strojnega mojstra A. Bittnerja dotične priprave také, da ustrezajo vsem denšnjim zahtevam. Da se je izboljšal pogled iz gledalskega prostora na jednolično valovito ploskev železne zavese, obravnavana je le-tá bogato in umetniško v zlogu orijentskega preprožnega vzorca. Véliko zaveso z motivom »Dežela kranjska se klanja umetnosti« izdeluje znani zgodovinski slikar prof. Adolf Liebscher v Pragi. Na njega sliki predstavljajo deželo kranjsko alegoriške podobe, ozirajoče se na nje znamenitosti; slikovito razvrščene ob Karnioliji, pozdravljajo Modrice, ki prihajajo v deželo. Vse dekoracije z meddejansko zaveso je zvršila sloveča umetniška delavnica J. Kautskega & Rottenare na Dunaji; izdelane so také izbornó, da vzbujajo obče priznavanje. Gledališke potrebščine je napravila firma bratov Bittnerjev v Pragi, pohištvo za oder se je izdelalo v delavnici F. Doberleta v Ljubljani, pohištvo v avditoriji pa v delavnici dvornega založnika J. Mathiana. Kar se tiče svečave, zadoščati bode moral za prvo dóbo plin, zakaj gmotnih pomočkov ni bilo dovòlj in mimo tega namerja mestna občina ljubljanska itak uvésti osrednjo elektriško razsvetljavo. Kurjavo je oskrbela sloveča firma W. Brücknerja na Dunaji; sestavljena je od pet kalorifer za zračno kurjavo. Ž njo je združena ventilacija. Vodovod z mnogimi hidranti in pripravami za toaleta je uveden v vsem poslopji.

Stranski prostori na odru so ločeni za slovensko in nemško igralno osebje. Vsega skupaj obsezajo dve veliki dvorani za gledališke preskušnje in prostore za oblačenje s 60 mizicami za toaleta. Za kulise, prospekte, pohištvo i. t. d. je poskrbeno za več let. —

Ako se torej splošno ozremo na novo gledališče, priznati moramo, da je veličastna zgradba, bodisi v celoti, bodisi v podrobnostih. Vsekakor ni iz lepa mesta v kronovini avstrijski, da bi se ponašalo s takšnim gledališčem. Njega duševna stvaritelja, deželni inženjer Hráský in arhitekt Hrubý, lahko sta povsem ponosna na svoje delo — zgradila sta poslopje, katero je in ostane jedna najlepših dik deželnega stolnega mesta ljubljanskega!

Slovarski páberki.

Nabral v ljutomerski okolici in med ogerskimi Slovenci prof. **Fr. Magdič**.

Poviševati se = bahati se.

Kak prek: dela (živí) kak prek pijanec — popolnoma kakor pijanec.

Srečno! Obično pozdravilo, kadar kdo odhaja.

Kakó ste? Odgovor: *Dober sem*.

Dojde mi = imam dovòlj, izhajam.

Namerilo se je = slučajno se je zgodilo; odtod *namerek* slučaj, Zufall.

Trebiti; n. pr. vse ribe lové, male in velike, nič ne trebijo.

Na čistini = pod milim nebom; kjer je prost razgled.

Les se na frkót vleče = das Holz schwindet, wirft sich.

Ščetice = Weberkarde (carda fulonum).

Bobik pri mreži, da se voda skalí.

Zdači = nedavno. Bil sem zdači tam = bil sem nedavno tam.

Iti s čim; n. pr. z vinom grem = peljem vino; videl je nož, pa je šel ž njim = odnesel ga je; ako bode dalje takó, pojde vrag z menoj = pride vrag póme.

Lahko (težko) me stane; n. pr. ima dosti denarja, lahko ga stane = dobro se mu godí.

Etam = o nedoločenem času: étam v jesen = jeseni, toda ne dobro določeno, kdaj.

Na polnem gré; n. pr. čep na polnem gré, der Zapfen passt dicht, schliesst knapp, genau.